

„Tisza partján mandulafa virágzik...”

Magyar népdalok, régi magyar dalok

Szélrózsa leánykórus

Botos Zsófia, Gergely Gabriella, Hajnal Anna, Illés Blanka, Kalmár Andrea,
Mészáros Anikó, Mészáros Krisztina, Tarapcsik Hajnalka, Vass Ágnes

Szerkesztette Bodor Anikó

A Szélrózsa leánykórus olyan növendékekből alakult, akiket igen sokféle tevékenység érdekelt, többek között a népdaléneklés is. A fiatalos szertelenséggel felvállalt zeniskolai hangversenyek, versmondás, énekelt versek, színjátszás, matematika-, történelem- és egyéb iskolai versenyek tömkelegében a népdalozás tehát nem specialitásuk, csak szeretnek ezt is énekelni. A legállhatatosabbak középiskolás korukban is megmaradtak kórustagnak, ezzel a tagsággal sikerült összeállítani az itt bemutatott repertoárt. A két alkalommal készült felvétel alatt kilenc, illetve öt kórustag működött közre.

Annak ellenére, hogy a kórus nem készült „népdalénekesi pályára”, meglehetősen sokat szerepelt különböző rendezvényeken, melyekről hozott is komoly díjakat (pl. az Újvidéki Rádió *Szólj, síp, szőlj!* elnevezésű gyermeknépdal-rendezvényei, a Középiskolások Művészeti Vetélkedője stb.). A Csókán megszervezett KÓTA-minősítőn 2001-ben arany minősítést nyertek. Magyarországon, Felvidéken és Erdélyben szerepeltek még sokat.

A kórus tagjai ma már valamennyien főiskolások, egyetemisták, távol szülővárosuktól.

Előadásuk a népi hitelességnek nem mindig tesz eleget, elsősorban a tájnyelv tekintetében, dallamsoraik ívelése sem maradéktalan, és a tempót sem tudják mindig féken tartani. Ettől eltekintve énekük hangulatos, derűs, még jóízű és szellemes is. Bízunk benne, hogy a kórus megszűntével az itt hallott dalok nem némulnak el, és továbbra is útravalóul szolgálnak nemcsak a hajdani Szélrózsa tagjainak, hanem más zenekedvelő és önismeretre törekvő tanulóknak is.

Kiadványunk célja, hogy tanuló ifjúságunk számára népdalainkból és régi magyar dalainkból olyan ízelítőt adjon, melynek megismerésével, elsajátításával valóban a nemzeti műveltség részesévé válhat nemcsak anyanyelvében, hanem zenéjében is.

Bemutatott dalaink száma nem kevés, de szóbeli és írott hagyományunk egészének csak szerény hányadát képviseli. Megismerésük csupán kis lépés a teljes örökség birtokba vétele felé. Nem gazdálkodhatunk érdemben saját tulajdonunkkal sem, ha nem ismerjük eléggé.

Reméljük, hogy válogatásunkat nem csak hallgatóként ismerik meg az érdeklődők, hanem aktív énekesekként is, így ezek a dalok nem csupán a nemzeti összetartozás-tudat eszközeiként szolgálnak, de a közös éneklés örömét is megtapasztalhatják általuk. Hiszen, „a zene lelki erőforrás” (Kodály Zoltán), a dal pedig „az emberi lélek egészségének biztosítója”, „eszköz az érzelmek viharai ellen” (Andrásfalvy Bertalan).

Nemzeti műveltségünk gazdagságának feltárását számos kiváló zenetudósunk kutatásának köszönhetjük. Ismereteink egyre bővülnek. Régi népzeneinkben ma már megkülönböztetünk egy ugor eredetű és egy török eredetű állományt (ún. ugor és ótörök ereszkedő dallamokat), ezen túl pedig egy olyan ősréteget, mely rokon népeinknél és a zsidó-keresztény zsoltározásban (psalmodia) egyaránt jelen van, és amelyet ezért psalmodizáló stílusnak nevez a tudomány. A gregorián és rokonnépi párhuzamok a magyarban nem közvetlen származásbeli kapcsolatból fakadnak, hanem „valami általánosabb, nemzetek feletti, ősi [...] keleti dallamvilágot képviselnek” (Kodály Zoltán). Mindezek a gyökerek keletre, elődeink ősi lakóhelyeire és a vándorlások színhelyére nyúlnak vissza. A honfoglalás után a magyarság kapcsolatba került az új hazában talált népek és a nyugatiak zenéjével is.

Népzene és zenetörténet egymásra utaltsága nálunk a hazai zenei fejlődés sajátos alakulásából adódik. Írott forrásaink száma kevés, zenei szempontból pedig igen tö-

kéletlenül rögzített. Helyes értelmezésüket sok esetben a népzene szolgáltatja. Népi műveltségünk a történeti rétegek számos változatát megőrizte, mint pl. a gregorián énekek, a virginálátirat formájában főnemesi rezidenciákba került népszerű virágénekek és hangszeres darabok és a hajdani diákkollégiumok énekeskönyveinek repertóriumából számos dallam. Népzeneink a keleti hagyomány és nyugati kultúra szerves, egyénien magyar ötvözete.

Népdalaink legfiatalabb rétegét az új stílusú dalok képviselik. Ezek a megváltozott társadalmi körülmények új tartalmi kifejezői. Divatjuk az 1880-as években robbant ki a kétlépéses lassú csárdás születésével egy időben. A hagyomány életerejének utolsó fellángolását példázzák, mikor ez a hagyomány még képes volt közösségileg újat alkotni, egyénit létrehozni, mintegy válaszul az elharapódzó műdaldivatok sablonjaira. A még élő hagyományunkban az új stílus uralkodik. A megváltozott életkörülmények és a népzene éltető hajdani közösségek felbomlásával azonban maga a hagyomány is megszűnik. „A falu megmentette a tradíció folytonosságát. A mi dolgunk átvenni tőle, és tovább ápolni. A tűznek nem szabad kialudni.” (Kodály Zoltán)

Válogatásunkban elsősorban a Vajdaság néprajzi tájegységeinek bemutatására törekszünk. A politikai határokat csak a szomszédos szlavóniai (horvátországi) szigetmagyarság és a történeti rétegek bemutatásával lépjük át. A vajdasági népzene sokfélesége a tarka településtörténet és vegyes néprajzi származás eredménye. A török hódoltság megszűnte után, az 1700-as évek derekától Magyarország szinte minden tájáról költöztek ide, legtöbbször a túlnépesedett északi megyékből. A Duna mellékére zömmel dunántúli telepések érkeztek, Bácska más részeire az északi megyéken kívül pl. a

Kunságból és a Jászságból is. Bánátot Bécs kincstári birtoknak tekintette, és mindenféle más népekkel, elsősorban németekkel duzzasztotta fel a lakosságát, a magyarok csak a legutolsók között telepedhettek le. Az 1800-as évek végén az Al-Duna szabályozására Pancsova környékére bukovinai székelyeket telepítettek. Vajdaság területén ily módon a teljes magyar népzene öt dialektusterülete közül három is megvan: a dunántúli, az alföldi és az erdélyi. Valóságos kincsesbánya lehetne az egész magyar nyelvterület zenefolklórját birtokolni igyekvő népzenei mozgalomnak. Hogy mégsem örvend túlzott népszerűségnek, annak egyik oka, hogy egészen a közelmúltig viszonylag ismeretlen volt a nagyközönség számára, főként pedig, hogy eredeti gyűjtő és hangzó élményben nálunk manapság már aligha lehet része a mozgalom tagjainak.

I. Bukovinai népdalok (I. 1–8.)

Az Al-Duna mellékére telepített bukovinai székelyek dalainak megismerését Kiss Lajos gyűjtőmunkájának köszönhetjük. Vajdaság területén kétségtelenül a legarchaikusabb dalhagyomány az, amelyet a bukovinaiak magukkal hoztak. Ugor ereszkedőkkel rokon a menyasszonykísérő (I. 3.), melynek 6/8-os változatai bizonyára a hajdani bukovinai lakodalmi női körtáncok emlékei (a mezősegi „magyar” megfelelői). Frig hangsorú ereszkedők a csak Bukovinából gyűjtött kvintváltó „A citrusfa...” (I. 5.) és a menyasszony-öltöztető és kontyolási menetdal tripodikus táncdala („Ne búsuljon senki menyecskéje...” I. 6.). (Kodály is feldolgozta *Székelyfonó* című daljátékában.) Ötfokú ereszkedő az alkalmazkodó ritmusú tréfás táncdal („Igyunk egy kis pálinkát...” I. 8.), bár egyes tulajdonságai alapján a psalmodizálók csoportjához is kötődik. A psalmodizáló stílus képviselői csak Erdélyben és Moldvában fordulnak elő

(egészen kis számban a Dél-Alföldön is). Legjellegzetesebb képviselőjük a *Vénlány panasza* (I. 7.). A stílusra jellemző *do-re-mi*-indítás, recitálás a felső gerinchangon és a szabad strófaszerkezet, mind megtalálható benne. A XVI–XVII. századi kéziratot énekeskönyvek népszerű szövegműfaja Csokonai *Dorottya*ját is eszünkbe juttatja. Rokona, a szintén psalmodizáló stílusú, de már táncritmusú menyasszonykísérő, párnás tánc, csúfoló és párosító („Lepedőcske...” I. 2.). Előfordul mind páros, mind páratlan ütemben. Rokonnépi és román párhuzamai is ismertek, csakúgy, mint dalamrokonának, a már említett I. 8. számú dalnak. Sajátságos érdekessége még a bukovinai előadásmódnak az ún. frigesítés. Ez a jelenség abban áll, hogy a záróhang feletti szekundot alacsonyabban intonálják fél hanggal, így fríg zárlat keletkezik. Frigesítés hallható a párosító és az azonos dallamú lakodalmas vendégküldő (I. 1. és I. 4.) tripodikus dudanótában is.

II. Régi magyar dalok (II. 1–8.)

Írásos és hagyományos műveltségünk szorosan egybefonódik. Írott dallamforrásaink száma kevés, az a kevés is tökéletlen lejegyzésben maradt fenn, nehezen értelmezhető. Szerencsére, a szájhagyomány sokat megőrzött a régi korok zenéjéből, így írott forrásaink is könnyebben értékelhetők. Népzeneink jövevény állományának egy tekintélyes része kapcsolatos írásos kultúránkkal.

A dél-dunántúli származású Tinódi Lantos Sebestyén (1510–1556) karddal, lanttal és pennával szolgálta hazáját a nehéz török időkben. Kolozsvárott 1554-ben adták ki *Cronica* címen históriás énekeinek gyűjteményét, melynek célja buzdítás a török elleni harcra. A szövegek élén a dallam is szerepel fametszetszerű kezdetleges kottával. Szövegei ízig-vérig műköltői alkotások, de dallamait az európai zenei köznyelv és a magyar népzenei elemek ötvözésével szerkeszti. Szerzeményeinek népi változa-

taít Erdélyben, Gyimesben, Bukovinában és Szeged környékén gyűjtötték. *Sokféle rézsöögösről* című moralizáló versét (II. 1.) olyan népszerű dallamra írta, melynek mind a német, mind a cseh anyagban meglehetősen sok változata él. A háromsoros dallam sortagolása Tinódinál $4 + 4 + 4 + 1$. Ebben, de halványan dallamjárásában is emlékeztet pl. a jobbágytelki „Beteg az én rózsám, szegény, talán meg is hal...” vagy az „A malomnak nincsen köve, mégis lisztet jár...” kezdetű dallamra.

Az *Arany ideim folyása* (II. 2.) szerelmi líra, búcsúének a XVIII. századi diákmelodiáriumból, Kovács Ferenc énekeskönyvéből (1777). A köznemesi-értelmiségi réteg zenei műveltségét iskolákban, kollégiumokban szerezte, ahol a kóruséneklésnek kiemelt szerepe volt – istentiszteleteken, ünnepségeken, temetések alkalmával. A diákok maguk kottázták le az előadásra szánt darabokat, de más, világi dalokat is leírtak sajátos, primitív kottaírással. Dalunk írásmódja is kezdetleges: kulcs és ritmizálás nélküli. Moldvában a *Párjavesztett gerlice* balladát éneklük rokon dallamon. További népi változataira lakodalmi „tanácsadó” verseket énekelnek, többek között Horgoson is. A háromsoros dallam írásos feljegyzése a XVIII. századból származik ugyan, de jegyei alapján a XVII. századba tartozik.

A *Hová készülsz, szívem* (II. 3.) háromsoros, „kurucos záradékú” fríg szerelmi búcsúének. Dallama a *Vietórisz-kódex*ben található. Az 1680 körül összeírt organatabulatúrák gyűjteményt a felvidéki, felsőhoróci bibliofil Vietórisz családról nevezték el. A kéziratos feljegyzésben a dalnak csak kezdősora szerepel. Szövege az egykorú *Mátray-kódex*ből (1677) került elő.

A *Hasztalan, kedvesem, el kell válnom tőled* (II. 4.) szintén szerelmi búcsúének. Kései forrásból került elő, a dunántúli származású Pálóczi Horváth Ádám 1813-ból származó kéziratos gyűjteményéből (*Ő és Új mint-egy Ötödfél-száz Énekek*). A XIX. század elejének ez a legfontosabb gyűjteménye még a XVIII. századi diákmelodiáriumból öröksé-

gére épül. Pálóczi (223. sz. dal) réginek tartja mind a verset, mind a dallamot. Szöveges táncdallamról van szó, mely emlékeztet egy XVII. századi forrásban előforduló táncdallamra, de igen hasonlít a jóval nagyobb régiségre utaló II. 7. dalunkra is.

Az *Ellopták szívemet* (II. 5) népszerű XVIII. századi szerelmi líra. Szövegének szerzője ismeretlen. Játékos tagolású rokokó melódia, utótagja jellegzetesen szekvenciázó. A XVIII. századi melodiáriumokban több szólamra írt, más tárgyú magyar és latin szövegekkel is előfordul. Szintén Pálóczi gyűjteményéből való (139. sz.) „régEBBI vers és dallam” megjelöléssel. Dúr hangnemű népi változatait is gyűjtötték.

Ifjúság mint sólyommadár (II. 6.). A kolozsvári eredetű *Vásárhelyi Daloskönyv*ben (1672) szereplő szerelmi ének népi változatban maradt fenn. Dallamát a Zoborvidéken gyűjtötték kevés változatban. Régi stílusú, záratai révén ugor ereszkedő, részlegesen kvintváltó szerkezet, de harmadik dallamsora műzenei fogalmazás jegyeit viseli.

Ne járj hozzám, szívem, éjjel (II. 7.). Egyik legnépszerűbb szerelmi dal Pálóczi köteté keletkezésének idején. Ismeretlen eredetű műköltés, mely korábbi forrásokban is felbukkan már. Magának a dallamnak – akár az első, akár a második felének – már sokkal izgalmasabb kapcsolatai sejlenek térben és időben. A Pálóczi-féle, kulcs nélkül közölt dallamnak (130. sz.) dúr és moll olvasata is lehetséges. Mindkét lehetőséget igazolják időben közelebbi és távolabbi adatok. A dúr olvasatot Arany János gyűjteményének németcsúfoló dala (*Oh, te csodálatos német*) igazolja, de egy XVI. századi orgonatabulatúra is, melyben a dallamnak mind az első, mind a második fele külön-külön előfordul. A moll olvasatot támasztja alá egy XV. századi burgundi-francia táncdallam, az ún. „*Vidám ökörsült nóta*” (Rosty bouilly joyeulx). Ennek első fele dallamunkkal megegyezik. Lehetséges, hogy ez volna az „asztali zenék” ismeretlen *Tehénhús-nótá*-ja, melyet Mikes Kelemen is sokat emlegetett. A moll olvasat mellett szól II. 4. számú rokondallamunk is. A felvételen is mollban hallható.

A „De mit töröm fejemet...” (II. 8.) Pálóczi saját verse (233. és 88. sz.) egy ropant népszerű táncdallamra, melyet az 1700-as évek végéről számos diákdallamtár megőrzött különféle szövegekkel. Maga a dallam nyilván hangszeres eredetű. Töretlen népszerűségének köszönhető, hogy csaknem 100 éven át számtalan forrásban felbukkan. Népszínművek is szívesen használták dalbetétként. Később moll változatban is elő-előfordul. Népi változatait a nyelvterület különböző részein gyűjtötték igen sokféle funkcióban, akár a dallam teljes alakjában, akár rövidülten: betlehemes dalok, névnapköszöntők, ivónóták, lakodalmas dalok.

III. Szlavóniai karikázók (III. 1–7.)

Szlavónia a dunántúli dialektusterület legsajátságosabb arcú tájegysége, mindössze 4-5 magyarlakta település. Ennyi maradt meg a török, német, szláv dúlások kétszázegynéhány éve után. A magyar népszíngét középkori folytonosságú települései: Kórógy, Haraszi, Szentlászló, Rétfalu és Lacháza. A táj népzenejének legteljesebb megismerése Kiss Lajosnak köszönhető, aki az 1940-es évektől járt ide huszonvalahány évig. Dallamaik részint a Dél-Dunántúllal rokonok, de egyéni sajátosságokban is bővelkednek: a gyakori fríg jelleg és egyes fokok ingadozó intonálása (szekund és szext a dunántúli tercen és szeptimán kívül) (III. 1., III. 4.). Egyéni tulajdonság még a dunántúli karikázóktól eltérő két részes körtánc is. A lassúbb rész neve kalala (énekes, táncos falukerülés), a körben járt gyorsabbé dërénka vagy rëza. A szőlőőrzés a karikázás egyik fő alkalma. Ilyenkor a lányok reggeltől estig őrzik a szőlőt a seregélyektől. Este, hazafelé menet, keszkenőkkel láncba kapaszkodva énekelik a szőlőőrző nótát (III. 1. és III. 4.). „Olyan szép volt az a sok tarka kendő, hogy a népek kiálltak a kapuba, úgy nézték. Mentek egy kicsit, ahol kedvük volt, megálltak, körbeálltak és rakták a táncot” – mesélték a helybeliek. Metrikai-ritmikai többértelműség jellemzi a heterometrikus, háromsoros kala-

lázót (III. 1.), 7/8-os ritmusú is lehet a tripodikus rēza (III. 6.), a negyedes lüktetésű, kvintváltó, török ereszkedő dērēnka változatai 6/8-ban is felhangzanak (III. 2.).

Újabb jövevénydallam a két dūr ereszkedő rēza (III. 3. és III. 7.), török ereszkedők viszont a frīg hangnemű kalala (III. 4.) és a tizenegy szótagú dērēnka (III. 5.).

IV. Gombosi dalok – Bácskai Duna mente (IV. 1–4.)

A Duna menti Gombos máig híres hagyományőrző szokásairól és színes népviseletéről. Kiss Lajos révén ismerjük ezt a népdalanyagot is. Tulajdonságai révén összekötő kapocs a dunántúli és alföldi népzenei nyelvjárás között. Innen két párosítót, egy menyasszonykísérőt és egy ugrós táncot mutatunk be. A párosítók műfaja (fiatal párok összeéneklése, összebűvölése) a szertartásos és gyermekdalok világához kötődik. Mindkét párosító szövege tipikus, de csak egyikük tipikus dallamában is, azaz azt a ritka esetet példázza népzeneinkben, mikor dallam és szöveg együttes előfordulása állandó. A nyelvterületszerter elterjedt szapphikus formájú „*Széles a Duná...*”-ról van szó (IV. 2.). A több hangnemben is előforduló archaikus dallam Gomboson (és a szerémségi Maradékon) annyiban egyéni, hogy itt frīg hangnemben hangzik fel. Az ún. Rákóczi-nóta jövevény-dallamcsaládunk tagja. A másik párosító dallama (IV. 1.) szintén frīg jellegű, de ez a dallam más szövegekkel is előfordul. A menyasszonykísérő (IV. 3.) török ereszkedő kvintváltó, hatsorossá bővült refrénes csárdás elég nagy területen elterjedt, de kevés változatban gyűjtötték. Legtöbb a Duna menti Dávodon került elő (Gombostól nem messze, északra). Rokon típusa ugrós tánc (lásd VI. 22.), és jóval elterjedtebb a gombosi csárdásnál. Általánosan elterjedt az ugor ereszkedő ugrós tánc (IV. 4.). Háromsorossá csonkult alakban jegyezték le 1941-ben. Énekesek szerint a régi öregek tudják. „Nagyon jó rá lippentyűzni!” A felvételen a dallam négysoros alakban hallható. (Kodály *Kállai kettős* című szerzeményének zárórészében is szerepel.)

V. Karácsony, húsvét, pünkösd (V. 1–7.)

A hagyományos ünnepek tagolják az időt és az emberi élet folyamatát. Az esztendő teljes napjait számos énekes népszokás kíséri. Nálunk éneken leggazdagabb a karácsonyi ünnepkör. Viszont a zentai pünkösdölés (mimimamázás) még az 1940-es években is eleven szokás volt.

A „Mondd még nekem, jó barátom, micsoda az egy...” (katekizmusi ének) (V. 1.) a számszimbolika láncolatos versezete, a visszaszámoló műfaja világszerte ismert. Ebbe a műfajba tartozik a katekizmusi ének is, melynek eredete az V. századba nyúlik vissza. Temérdek nemzetközi irodalma van. Első közlése dallammal együtt magyar kiadványból származik (Náray György: *Lyra Coelestis*. Nagyszombat, 1695). Szórakoztatásra is kiválóan alkalmas didaktikus dal. Előadása kérdés-felelet (két énekes vagy szóló és kórus) formájában zajlik, és ez sok játékos lehetőséget kínál a figyelem ébrentartására, megtréfálására és a tempó fokozására. Lakodalomban gyakran felhangzott. Nálunk karácsonyköszöntők alkalmával énekelték. Változatunk törökkanizsai. Ütempáros szerkezetű, dúr hexakkord dallam. Különlegessége, hogy csak a kezdő- és zárórész marad azonos, a középső dallamrész állandóan duzzad, változik – a visszaszámoló természetéből adódóan.

Krisztus Urunknak áldott születésén (V. 2.). Református karácsonyi ének és kánta (köszöntő). A református énekeskönyvben is szerepel (315. sz.). Bibliai ihletésű, szép szövege az 1641-ben meghalt Pécseli Király Imrétől való, dallama pedig az 1774-ből származó *Debreceni énekeskönyvből*. Versszak szerkezete a klasszikus verselésből ismert szapphói versszak (általában szapphikusként emlegetjük), ami népdalszerkezeteink között is jelentős helyet foglal el többféle átalakult formában. Énekünk esetében az eredeti versszak a maga teljes felépítésében, reneszánsz kori ritmizálás nyomaival maradt fenn.

A kis Jézus aranyalma (V. 3.). A karácsonyi népszokások egyik legnépszerűbb dallama, nálunk is sok változatban ismert. Ritmikailag ez is változékony. Esetünkben a régiesebb, ún. giusto syllabique ritmusban hallható. A dallam távolabbi rokonságban van egy gregorián húsvéti himnusz dallamával (V. 6.).

*Vigan zengjete*k, *citerák* (V. 4.). A *Vietórisz-kódex*ben (1680) fennmaradt vágáns ritmusú dallam (a népi kanásztánc megfelelője) a népszokásokban éli gazdag utóéletét. Általánosan elterjedt dallam. Nálunk a karácsonyi népszokásokban gyakori.

Szent Jánosnak szép kegyes áldása (V. 5.). A karácsonyi ünnepkörbe tartozó János-napi köszöntőt (december 26.) a betlehemes pásztortáncok egyik népszerű dallamán énekelték Rábén is, Oromhegyesen is. A közkedvelt kanásztánc ritmusú dallamot a búcsús énekek is szívesen kölcsön veszik.

Királyi zászlók lobognak (V. 6.). Gregorián latin himnuszfordításból alakult népénekké. Legrégebbi forrása nálunk Kisdi Benedek *Cantus Catholici* című népénekgyűjteménye 1651-ből. Csak Erdélyben és Moldvában használatos húsvéti ének, más vidékeinken nem fordul elő. Dallama azonban önállósodott. Elváltozott formában és más szövegkapcsolatban máshol is megtalálható (mint karácsonyi ének lásd V. 3.). Az ilyen változatok viszont Erdélyben és Moldvában ismeretlenek.

A pünkösdek jeles napja; Mimi-mama (V. 7.). Két pünkösdköszöntő Martonosról, ill. Zentáról. Mindkettő ütempáros szerkezet. A martonosi kezdetben egy középkorban már dokumentált kanciót idéz eléggé elváltozott dallamon. A katolikus népénekeskönyvben is közölt ének (102. sz.) a népszokásokban elevenebben él, mint a templomi használatban, így különös dallam- és formaváltozatai alakultak ki. A zentai pünkösödölő egészében ütempáros szerkezetű, lényegében párválasztó körjáték, amelyet a pünkösödölők el is táncolnak. Kis terjedelmű dallamában meghatározó az ún. *mi-re-dó* trikord. Ezen a hangkészleten szólal meg pogány eredetű szokásdallamaink jelentős része is.

VI. Alföldi dalok – Alsó-Tisza mente (VI. 1–27.)

A Vajdaság népzeneje mára már viszonylag egységesen az alföldi népzenei dialektus jegyeit viseli magán. Ebből a nyelvjárásból mutatunk be legtöbbet.

Az Alföld földrajzilag is, az új befogadására is egyaránt nyitott terület. Itt keletkezett és innen terjedt szét az új stílusú népdalok általános divatja az 1800-as évek végén. Ezek képezik a még élő hagyomány gerincét. Jellemzői többek között a negyedes lüktetés (szinte valamennyire lehet csárdást táncolni), az alkalmazkodó ritmus és a kupolás, visszatérő szerkezet. Új stílusú dallamok szinte minden szövegfajtaival hallhatók, legtöbb közöttük mégis a szerelmi dal. Lakodalmi szerepkörben sem ritkák. Új stílusú dalaink: VI. 2., 3., 6., 8., 11., 12., 14., 15., 19., 21., 23., 25. Az új szerkezetek zenei tartalma szorosan kapcsolódik a régebbi törzsanyaghoz. Ötfokú hangsorból építkeznek pl. a VI. 3., 6., 8., 11., 19. dalok, modális dór hangkészletben mozog a VI. 14. és 23., mixolidben pedig a VI. 2. Érdekes jelenség még az ún. plagális záróhangok gyakorisága is, amikor a dallam – műzenei fogalommal kifejezve – félzárlaton fejeződik be (VI. 12., 21., 25.).

A régi réteg dallamai zömmel már nem hallhatók, csak türelmes, kitartó kereséssel sikerül sokukat előcsalogatni az emlékezet mélyéről. Számos közülük örökre elnémult. Az Alföld régi stílusú dallamai a hajdan virágzó pásztorkultúra dalaiban és balladáink egy részében vannak jelen. Ezek a beszédtempójú parlandók csak igen ritkán hallhatók lírai versszakokkal, akkor is régebbi eredetű szövegekkel (VI. 5. és VI. 24.). Közülük az „Édesanyám rózsafája...” kezdetű (VI. 5.) az egyik legjellemzőbb, legnépesebb alföldi típus, egyben rokonnépi párhuzamai is ismertek. A régi táncok eltűnésével elnémultak az ugrós dallamok és a dudanóták is. A régi réteg feszes lüktetésű giustói: VI. 1., 4., 10., 16., 17., 18., 22., 26., 27. Ezek közül ugrós táncok a VI. 4., 10., 22., 27., dudanóták a VI. 17. és 26., csárdások a VI. 1., 16. és 18. A verseci menyasszonytánc (VI. 1.) ugrós

táncból alakult csárdássá utólagos fejleményként, de ez nem egyedi eset. A régi stílusú dalok közül ugor ereszkedőkkel rokon a nyelvterület déli részén honos ugrós és ennek verseci csárdás változata (VI. 1., 4.). A török ereszkedők közül kvintváltó mind a két lírai parlandó (VI. 5. és 24.), két ugrós (VI. 22. és 27.), egy dudanóta (VI. 26.) és két csárdás (VI. 16. és 18.). Kvintváltás nélkül ereszkedik egy ugrós dallam (VI. 10.) és egy dudanóta (VI. 17.). Szólni kell még egy magában álló kvintváltó csárdásról („A zentai kertek alatt...” VI. 16.). Ennek a dallamnak új stílusú, visszatérő szerkezete is ismert, sorvégi refrénes megtoldásokkal („ó, jaja...”). Ebben az alakban nálunk nem gyűjtötték, csak féldallam formájában (III–IV. dallamsor). Pontos kvintváltó szerkezetként Csókáról került elő. Figyelemre méltó jelensége még az alacsonyan intonált második fok, az ún. frigesítés, ami a bukovinai székelyeknél szokásos.

Sem a régi, sem az új stílusba nem illő, vegyes eredetű dallamaink közül hármat mutatunk be. Egyikük a roppant népszerű, új stílusú szerkezetekre emlékeztető, kupolás görbét leíró tréfás dal (VI. 7. és 9. azonos dallam), a másik az ugyancsak kupolás görbét leíró szerelmi dal (VI. 13.). Ez a *mi* végű fríg dallam a Kiskun verbunk népi változata, így alapjában a Rákóczi-nóta dallamkörébe vonható. Végül ebbe a csoportba tartozik a háromsoros ugrós tánc (VI. 20.), amely a szlavóniai kalálával megegyezik, csak hangnemi színezete más (III. 1.).

Láthatjuk, hogy az Alföld népzeneje semmivel sem szegényesebb más tájegységeknél, csak régi rétegeinek megtalálása több fáradságba kerül. Mélyebbre kell ásni, hogy a változatosság és gazdagság felszínre kerüljön.

Bodor Anikó

I. Bukovinai népdalok

Párosítók és lakodalmasok

1. Nincsen fonal a rudamon (párosító, dallamát lásd I. 4.)
2. Lepődöcske, kis párnocska (menyasszonycsúfoló)
3. Addig élöm világomot (menyasszonyvívés)
4. Elesett a tyúk a jégén (lakodalmas vendégküldő, dallamát lásd I. 1.)

Lírai és tréfás dalok

5. A citrusfa levelestül, ágastul (lírai dal)
6. Ne busuljon sënki mënyecskéje (újasszony-öltöztető)
7. Kisëprëm fehérre meszelt házomot (vénlány panasza)
8. Igyunk egy kis pálinkát (mulató, tánc)

II. Régi magyar dalok

Tinódi-dal

1. Sok részeges, hallgassátok erkölcsötöket (Tinódi: Cronica. Kolozsvár, 1554)

Szerelmi dalok a régi századokból

2. Arany ideim folyása (Kovács Ferenc énekeskönyve. Sárospatak, 1777)

3. Hová készülsz, szívem (Vietórisz-kódex. 1680)

4. Hasztalan, kedvesem, el kell válnom tőled (Pálóczi Horváth Ádám. 1813, 227. sz.)

XVII–XVIII. századi szerelmi dalok

5. Ellopták szívemet, jól érzem (Pálóczi Horváth Ádám. 1813, 139. sz.)
6. Ifjúság mint sólyommadár (Vásárhelyi daloskönyv. XVII. század)
7. Ne járj hozzám, szívem, éjjel (Pálóczi Horváth Ádám. 1813, 130. és 93. sz.)
8. De mit töröm fejemet (Pálóczi Horváth Ádám. 1813, 233. sz.)

III. Szlavóniai karikázók (leánykörtáncok)

Három karikázó

1. Szeress, rózsám, szeress (kalala)
2. Azért jöttem ide karikázni (dërënka)
3. Jól megrëzäld a farod (rëza)

Négy karikázó

4. Ímhol süret, egy-két hónap (kalala)
5. Tizenkettő mëg kettő az tizennëgy (dërënka)

6. Láttad-ë, láttad-ë? (rëza)
7. Haj, rëzálom, rëzálom (rëza)

IV. Gombosi dalok – Bácskai Duna mente

Gombosi párosítók és lakodalmasok

1. Zúg az erdő, zúg a mező (párosító)
2. Szélës a Duna, magos a partja (párosító)
3. Édesanyám rózsafája (lakodalmas menyasszonykísérő)
4. Nem vagyok én sënkinék së adósa, adósa (ugrós tánc)

V. Karácsony, húsvét, pünkösd

Katekizmusi ének

1. Mondd mëg nekëm, jó barátom, mi-csoda az ëgy (katekizmusi ének)

Karácsonyi énekek

2. Krisztus Urunknak áldott születésén (református karácsonyi ének és kánta)
3. A kis Jézus aranyalma (adventi és karácsonyi népének)

4. Vígán zengjeteK, citerák (betlehemes játékok dalbetétje)

János-napi köszöntő

5. Szent Jánosnak szép kegyes áldása (köszöntő)

Húsvéti ének

6. Királyi zászlók lobognak (húsvéti ének)

Pünkösddölők

7. A pünkösdeknek jelës napja;
Mimi mama (pünkösddölők,
Ostorka, Zenta)

VI. Alföldi dalok – Alsó-Tisza mente

Lakodalmasok

1. Zavaros a Tisza vize, nem tiszta (verseci menyasszonytánc, csárdás, lásd VI. 4., ugrós)
2. Sej, kislány, kislány, jól mëggondold a dolgot (lakodalmas menetdal)
3. Barna kislány, ha bemëgy a templomba (a „fölvirágózás” dala Horgoson)
4. Száraz kóró tavasszal virágzik (ugrós, lásd VI. 1., csárdás)

Lakodalmások

5. Édesanyám rózsafája (lírai dal)
6. Árvacsalán terem az árokba (lakodalmas menetdal, menyecske-tánc)
7. Mэгүзенөм а фенёнек (tréfás dal, dallamát lásd VI. 9.)
8. Ezt a legényt még akkor megszeretem (megérkezés a vőlegényes házhoz a menyasszonnyal)
9. Piros alma telelőre (tréfás dal, dallamát lásd VI. 7.)
10. Ezt a kislányt нө védд el, нө védд el (ugrós)

Lírai dalok

11. Árvacsalán szúrta мөг а kezemet (lírai dal)
12. Sej, házunk előtt áll өгү magos nyárfа (lírai dal)
13. Hideg sincsen, mégis бөфagyott а тó (lírai dal)

Lírai és tréfás dalok

14. Nincs өдөсөбб а бәнәтi dinnyénél (lírai dal)

15. А зөнтәi dobogós híd alatt (lírai dal)
16. А зөнтәi kertөк alatt (lírai dal)
17. Hej, csicsóka, csicsóka (tréfás dal, dudanóta)

Lírai és tréfás dalok

18. Volt өннөкөм шөп szeretөм, de már nincs (lírai dal)
19. Tiszából а Dunába folyik а víz (lírai dal)
20. Csөпөрөг az esө (lírai dal)
21. Fekete фөlhөбől esik az esө (lírai dal)
22. Szomszөд legény kért мөг өнгөм (ugrós)

Lírai és tréfás dalok

23. Sej, а Tiszának mind а két partja сáros (lírai dal)
24. Tisza partján lakom (lírai dal)
25. Tisza partján mandulafa viráгzik (lírai dal)
26. Tisza vize de szөлөс (tréfás dal, dudanóta)
27. Ha Tiszárú фúj а szөл (ugrós)

Daloló vajdasági fiatalok
„Tisza partján mandulafa virágzik...”
Magyar népdalok, régi magyar dalok
Szélrózsa leánykórus

I. Bukovinai népdalok

1. Négy párosító és lakodalmas / 3' 05"
2. Négy lírai és tréfás dal / 4' 29"

II. Régi magyar dalok

3. Tinódi-dal / 1' 42"
4. Négy szerelmi dal a régi századokból / 3' 56"
5. Négy XVII–XVIII. századi szerelmi dal / 3' 50"

III. Szlavóniai karikázók (leánykörtáncok)

6. Három karikázó / 4' 34"
7. Négy karikázó / 5' 04"

IV. Gombosi dalok – Bácskai Duna mente

8. Négy párosító és lakodalmas / 3' 23"

V. Karácsony, húsvét, pünkösd

9. Katekizmusi ének / 3' 45"
10. Három karácsonyi ének / 2' 56"
11. János-napi köszöntő / 1' 09"
12. Húsvéti ének / 1' 43"
13. Két pünkösdölő / 3' 15"

VI. Alföldi dalok – Alsó-Tisza mente

14. Négy lakodalmas / 4' 06"
15. Hat lakodalmas / 5' 30"
16. Három lírai dal / 3' 25"
17. Négy lírai és tréfás dal / 4' 46"
18. Öt lírai és tréfás dal / 5' 09"
19. Öt lírai és tréfás dal / 6' 02"

Kiadja a Vajdasági Magyar Művelődési
Intézet
Felelős kiadó Hajnal Jenő igazgató
Szerkesztő és zenei rendező Bodor Anikó
Fotó Gergely József
Borítóterv és műszaki szerkesztő
Beszédes István

Készült a csantavéri Revatnacs Stúdióban
2006-ban
A borító a szabadkai Grafoprodukt Nyomdában
készült 2008-ban
A kiadvány megjelenését a Tartományi
Művelődési Titkárság támogatta
© Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2008